

Pavao Skalić. Teze o svjetovima i o znanostima

Girardi-Karšulin, Mihaela

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1995, 21, 67 - 82**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:159553>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

PAVAO SKALIĆ.

TEZE O SVJETOVIMA I O ZNANOSTIMA

MIHAELA GIRARDI KARŠULIN

(Institut za filozofiju,
Zagreb)

UDK 111:1(091)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 5. X. 1995.

Utjecaj Pica della Mirandola na Skalićevo djelo *Conclusiones mille quin-
gentes quinquagintatres* nesumnjiv je i na prvi pogled očit. Iako ga Skalić izrije-
kom ne citira, asocijacija na Pica neminovna je, i to ne samo u sadržajnom nego prije
svega u formalnom smislu. To Skalićevo djelo kao i Picove *Conclusiones nongentiae*
nije pisano kao kontinuirani tekst, nego u obliku teza ili konkluzija.

Pred same *Conclusiones* postavio je Skalić kratki uvod čitatelju u kojem kao
cilj svojeg teksta utvrđuje filozofsku raspravu i diskusiju. Tako je i Pico svoje
Conclusiones zamislio kao prijedlog teza za raspravu na internacionalnom kon-
gresu filozofa koji se trebao održati u Rimu. Pico je kao mladić napisao svoje
Conclusiones, Skalić također ističe da je svoje *Konkluzije* napisao kao mlad
čovjek (adolescens). Skalić ističe da njegove teze ne treba smatrati gotovim i
definitivnim istinama (oracula), nego kao prijedlog za raspravu. Skalić također
tvrdi da su njegove teze izložene *in utramque partem*, tj. po uzoru na (srednju)
Akademiju. *In utramque partem* trebalo bi značiti da su teze izložene tako da je
istaknuto i *pro* i *contra* za pojedinu tezu. Na taj način, ističe Skalić, svaka
pojedina teza postaje jasnija i on uspoređuje taj postupak s iskrom koja iskače
kada se međusobno trljaju dva kremenja.¹ Također i Pico u uvodu u svoje *Kon-
kluzije* (*De hominis dignitate oratio*) drži da napad na istinitu tezu njoj ne škodi,
nego čini da se ona još jasnije pokaže u svojoj istinitosti. Ipak treba reći da ni
Pico ni Skalić ne izlažu svoje teze niti sa skeptičkom namjerom niti u smislu *pro*
i *contra* u nekoj skolastičkoj maniri. Usporedba s trljanjem dva kremenja (koju
rabi Skalić) ili s vatrom koja se raspiruje kada se u nju puše² (koju navodi Pico)

¹ Usp. Pavao Skalić, »Conclusiones (...), *Encyclopaediae seu orbis disciplinarum (...) Epis-
temon*«, Basileae, 1559, str. 549.

² Usp. Pico della Mirandola, *De hominis dignitate, Opera*, Torino, 1971, str. 325.

čini se da ima funkciju nekog »alibija« za teze za koje su očekivali da bi mogle biti sporne. Čini se da Skalić i Pico žele reći sljedeće: ako u njih ima spornih (neistinitih) teza, onda one nikome ne škode, nego u sukobljavanju s istinitim tezama jasnije pokazuju njihovu istinitost i svoju neistinitost. U tom smislu to je njemu svojstveno obrazloženje neopasnosti slobode mišljenja, odn. slobode javnog izlaganja teza koje je tadašnje službeno učenje držalo neistinitima i opasnim. To Skalić još jasnije pokazuje nego Pico kad se odmah nakon usporedbe s trljanjem kremenja poziva na Krista koji je *via, veritas* i *vita* i ograničava istinitost svojih teza njihovom sukladnošću sa Svetim pismom.³

Ovisnost Skalićeva o Picu (i ne samo u spisu *Conclusiones*) nesumnjiva je i o njoj će biti još riječi. Ipak postoje i neke važne razlike. Picove su *Conclusiones* koncipirane »povijesnofilozofski«. One su grupirane prema autorima, a ne disciplinarno ili problematski. U okviru učenja jednog autora Pico sukcesivno izlaže i teološke i metafizičke i fizičke i druge teze. Skalićeve su teze u njegovim *Conclusiones* grupirane disciplinarno, odn. obuhvaćaju prema tematskim cjelinama sveukupnost tadašnjeg znanja kako ga Skalić razumije.

Skalićeve *Conclusiones* imaju sedamnaest tematskih cjelina ili poglavlja: 1. »Conclusiones de mundo archetypo« (konkluzije o arhetipskom svijetu), tj. skup teza o Bogu, 2. »Conclusiones de mundo intellectuali« (konkluzije o intelektualnom svijetu), tj. skup teza o razumskim ili duhovnim bićima. Dva prva poglavlja najopsežnija su i pokazuju Skalićevu preferenciju za teološka pitanja. 3. »Conclusiones de mundo caelesti« (konkluzije o nebeskom svijetu), tj. skup teza o nebu i planetima te njihovom utjecaju na zemaljske stvari. Tu su uključene i astrološke teze. 4. »Conclusiones de mundo elementali« (konkluzije o elementarnom svijetu), tj. skup teza iz fizičke tematike. 5. »Conclusiones de mundo minore in genere« (konkluzije o manjem svijetu), tj. skup teza o čovjeku. 6. »Conclusiones de Christo« (konkluzije o Kristu), tj. skup kristoloških teza. Tih prvih šest skupina teza ili poglavlja čine određenu cjelinu s desetom i s posljednjom, tj. sedamnaestom skupinom ili poglavljem: 10. »Conclusiones de anima« (konkluzije o duši), tj. s tezama o duši i 17. »Conclusiones de mundo infernali« (konkluzije o infernalnom svijetu), tj. sa skupom teza o paklu. Tih osam skupina konkluzija odnose se na bića: Boga, razumska ili duhovna bića – anđele, nebeska tijela, zemaljski ili svijet elemenata (vatra, voda, zrak i zemlja), čovjeka, Krista (Bogo-čovjeka) i pakao.

Ostale su skupine, od sedme do šesnaeste (izuzevši desetu) teze o znanjima i znanostima: 7. »Conclusiones de philosophia« (konkluzije o filozofiji), tj. skup teza o položaju filozofije u društvu, o podjeli i određenju filozofije, 8. »Conclusiones de metaphysica« (konkluzije o metafizici), tj. skup teza o metafizici koje se u osnovi orijentiraju prema peripatetizmu, 9. »Conclusiones de physi-

³ Usp. Pavao Skalić, loc. cit.

ca« (konkluzije o fizici), tj. skup sinkretističkih teza o prirodnoj filozofiji, 11. »Conclusiones de somnio« (konkluzije o snu), tj. skup teza koje određuju san u njegovoj spoznajnoj funkciji, 12. »Conclusiones de oraculis« (konkluzije o proroštvima), tj. skup teza o spoznajnoj funkciji proroštva, 13. »Conclusiones de virtute« (konkluzije o vrlini), tj. skup teza o praktičkoj filozofiji, 14. »Conclusiones de philosophia doctrinali« (konkluzije o doktrinalnoj filozofiji), tj. skup teza o matematici, medicini i glazbi. 15. »Conclusiones de rationali philosophia« (konkluzije o racionalnoj filozofiji), tj. skup teza o gramatici koja je shvaćena kao metoda u pisanju i 16. »Conclusiones de secreta philosophia« (konkluzije o tajnoj filozofiji), tj. skup sa svih strana sakupljenih mističko-misterijskih teza.

Na kraju tog popisa jedna terminološka napomena: Teze koje izlaže u ovom djelu Skalić naziva konkluzijama. *Conclusio* je stručni logički termin i određuje sud koji proizlazi iz premisa. Taj termin, međutim, ne odgovara stvarnoj strukturi Skalićeva teksta. Konkluzije nisu postavljene argumentirano ili izvedene iz premisa, nego zasebno i bez dokaznog postupka. Skalić ih naziva konkluzijama vjerojatno zato što smatra da su one proizašle iz nekog silogističkog procesa, ali ga on ne navodi. Stoga radije izbjegavam termin *konkluzija* i rabim termin *teza* želeći istaći nevezanost Skalićeva teksta.

Već iz tako šturo izložene strukture Skalićevih *Conclusiones* vidi se jedna od osnovnih karakteristika Skalićeva filozofskog rukopisa. Skalić se ne upušta u temeljito izlaganje i obrazlaganje jednog znanstvenog područja i ne formulira vlastite teze ističući njihovu originalnost. U Skalića nedostaje i filozofska polemika (prisutna je samo teološka). Čini se da je svijet za Skalića dovršen, da on smatra kako je u biti sve već rečeno. Iz toga proizlazi bar dvoje: 1. mišljenje pokriva cjelinu ili znanje je zaokružilo svijet; 2. preostaje filozofski posao trijaže i selekcije, izbora i sistematizacije teza koje najbolje izražavaju cjelinu.

Iz tog temeljnog stava proizlazi da je teško ili nemoguće pojedine teze izdvojiti i identificirati kao one Skaliću svojstvene ili originalne. S druge strane dosta je teško utvrditi porijeklo ili autorstvo za pojedine teze jer se radi o literaturi koja je danas kao egzotična i znanošću dokinuta već gotovo i zaboravljena. Izuzetak su tu poticaji koji dolaze od Pica della Mirandola i koje je lako identificirati. Važno je utvrditi izvore i treba to učiniti gdje god je moguće. No, ono što je za Skalića tu specifično jest zamisao cjeline. U specifičnom povezivanju teza koje su nastale u okviru različitih filozofskih, religioznih i mističkih strujanja leži osobitost Skalićeva mišljenja. U tom specifičnom povezivanju zadobivaju preuzete teze drugi i novi smisao. Ono što je svojstveno Skaliću treba odrediti kao ujedinjavanjem preuzetog zamišljen i zaokružen (već otprije) dovršen svijet.

Skalićeve *Conclusiones* objavljene su čak u tri verzije: 1553, 1559, 1571. Usporedila sam izdanje iz 1559. (*Encyclopaediae seu orbis disciplinarum, tam*

sacrarum, quam prophanarum Epistemon) iz protestantskog razdoblja s izdajanjem iz 1571. (*Miscellaneorum tomus secundus*) iz katoličkog razdoblja. U usporedbi s drugim Skalićevim djelima koja su također objavljena i u protestantskom i u katoličkom razdoblju, razlike u *Conclusiones* iz 1559. i iz 1571. minimalne su i bez ikakve filozofske relevantnosti. Prisutne su samo u prvom poglavlju »De mundo archetypo«, dakle u sklopu teza o Bogu, i čini se da imaju za cilj samo deklarativno isticanje konfesionalne pripadnosti. Kao primjer navodim 60. tezu u protestantskom razdoblju: *Errant puerili ratione, qui eum invocant in quem non crediderunt: et agunt contra Apostolum 10 ad Rom.* Šezdeseta teza u katoličkom razdoblju naprotiv glasi: *Insaniunt omnes Infideles, Malefici et Necromantes, qui eum invocant, in quo nulla est salus.* Prva je teza usmjerena protiv katolika kao onih koji ne vjeruju istinski i iz srca. Druga je također morala biti invektiva, ali ona je usmjerena protiv marginalnih pojava čarobnjaka i nevjernika. Ta razlika, osim što predstavlja dnevnu političko-konfesionalnu polemiku, u biti ne predstavlja nikakvu razliku u filozofskom, čak ni u teološkom stavu.

U oba razdoblja Skalićeve teze o arhetipskom svijetu ili Bogu izražavaju sinkretističku misao. Kršćanska, grčka i hebrejska teologija jednako su monoteističke. Grčki pluralistički Olimp uspoređuje Skalić s hebrejskim brojevima, nabrajanjima (*numerationes*), tj. kabalom, držeći da su grčki bogovi u stvari Božji atributi. Palada je mudrost Božja, Merkur um, Saturn radanje, Venera ljubav Božja i slično. Paganska teologija u osnovi je monoteistička.⁴ Neosporno je Skalićev renesansni izvor za takvu tezu i Pico della Mirandola, no čini se da su Picove teze opreznije formulirane. Nije, po Skaliću, filozofska refleksija u grčkoj mitologiji otkrila Jednog Boga, nego je sama ta mitologija u svojoj biti monoteistička.

Ta se sinkretistička Skalićeva teologija eksplicira, međutim, peripatetičkim pojmovnim aparatom. Ono što se o Bogu može reći izlaže Skalić terminima uzrok (*causa*), čisti akt (*purissimus actus*), bit (*essentia*), supstancija (*substantia*), jednostavna priroda (*natura simplex*), sam bitak (*ipsa esse*) i slično.⁵ U

⁴ Usp. Pavao Skalić, op. cit., »*Conclusiones de mundo archetypo*«: 142. *Quo senim philosophi gentium deos, Hebraeorum magistri numerationes, nos attributa vocamus.* 143. *Quod per Palladem Orpheus, id nos Deo per sapientiam attribuimus.* 148. *Atque Venerem, ipsum in Deo amorem interpretamur.* 152. *Itaque non est dubium, Theologos gentium sub variis nominibus numinibusque, sub vario etiam sexu, unum Deum coluisse.*

⁵ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 2. *Divina essentia est aeternus ac purissimus actus, se cognoscens et agendo et existendo, infinite atque naturaliter: per similitudinem namque angeli, et per speculum hominis cognitio est.* 3. *Tres sunt personae, sibi invicem coaeternae et coaequales: una tamen essentia, et substantia, naturaque simplex omnino: sicut enim personae ipsae inseparabiles sunt, ita inseparabiliter operantur.* 6. *Esse, in quantum esse, est haec ipsa natura, radix et principium omnium esse.* 4. *Una igitur est causa omnium, quam nosse consumata iusticia est, et summa: scire virtutem, radix immortalitatis.* 8. *Hoc esse nec plus nec minus recipit, nec in ipso potest comprehendi aliqua coniunctio, secundum multitudinem: nec secundum magis aut minus susceptio.*

osnovi to je ideja Boga kako je izložena u srednjovjekovnom peripatetizmu, ali povezana s pretpostavkom da o Bogu uopće nije moguće neistinito govoriti ili misliti. Moguće je protiv Boga djelovati, ne vjerovati, duhovno ga poricati, ali sve što se o (Jednom) Bogu govori ili misli pozitivno istinito je jer izriče beskonačnost njegovih atributa.

Ta prešutna pretpostavka rezultira činjenicom da Skalić, mijenjajući konfesionalnu pripadnost, uopće ne mijenja, osim pojedinačnih invektiva, svoje teze o arhetipskom svijetu. Činjenica da nije bilo potrebno mijenjati teze s promijenjenim konfesionalnim stavom pretpostavlja, međutim, i to da su Skalićeve konkluzije tako apstraktno formulirane da omogućuju izmijenjeno dogmatsko tumačenje. Skalićev je govor o Bogu dovoljno višeznačan da dopušta i ovu i onu interpretaciju. Obje su prisutne na taj način da aktualna skriva prethodnu.

Skalićevo preuzimanje gotovo neizmijenjenih tekstova iz protestantskog u katoličko razdoblje ne treba smatrati tek nepromišljenošću ili uvjerenjem da će moguća sporna mjesta biti previđena, ostati neprimijećena. Ono se temelji na ideji sinkretizma ili mogućnosti (uvijek) nove interpretacije ili reinterpretacije. Grčki Olimp protumačen u smislu politeizma skriva ideju monoteizma, protumačen u smislu monoteizma skriva politeizam tumačeći ga u vidu pluraliteta Božjih atributa. Ideja sinkretizma temelji se u poimanju cjeline koja se nudi i uskraćuje tumačenjima, ali je uvijek virtualno prisutna. Svakako ta ideja u Skalića nije reflektirana ili teorijski utemeljena, ali je na djelu i, čini se, proizašla iz nedoumice i fascinacijom mišljenja pred obiljem i različitošću tijekom vremena izloženih filozofskih i teoloških teza i rješenja. Dok je nekada u Grčkoj iz uvida u pluralizam običaja i vrlina proizašao pojam ideje kao onog jednog nasuprot mnogom, tako u renesansi nasuprot idejama koje su se povijesno iskazale kao mnoge ono množtvno biva shvaćeno kao ono drugo o istom.

Ta misao o mnogoobličnosti i dinamičkoj fragmentarnosti spoznaje uvijek istog pojavljuje se na određeni način u Skalićevim tezama o manjem svijetu ili čovjeku.

Čovjek je jedan s početkom života i prestaje biti jedan sa završetkom života.⁶ Najviši domet ljudske spoznaje jest Bog i iznad Boga ljudska spoznaja ne dopire.⁷ Iako nema proporcionalne usporedbe između čovjeka i Boga koji je uzrok sebe sama (causa sui)⁸, čovjek može spoznati sve o Bogu⁹, koji je vrhunski,

⁶ Usp. Pavao Skalić, op. cit., »Conclusiones de mundo minore in genere«: 1. Unum est primum vivens, et ultimum moriens.

⁷ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 2. Impossibile est hominem intellectu et cogitatione supra Deum ascendere.

⁸ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 3. Hominis nulla comparatio est proportionalis, ad eum qui sui causa existit.

⁹ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 4. Homo sua cogitatione de Deo omnia probare potest.

najviši ili najizvršniji mogući predmet ljudske spoznaje i ne može se pojmiti kao nepostojeći.¹⁰ No, iako je čovjek obvezan da spoznaje Boga i pritom spoznaje da je to njegova obveza, on ipak može voljno negirati ili uskratiti se toj obvezi – jer to je obveza, a ne prisila.¹¹ Ta sloboda ili mogućnost da bira između obveze i negiranja obveze utemeljuje u čovjeku mogućnost da participira u suprotnom, ili da spoznaje suprotnosti.¹² Izbor koji čovjek vrši (spoznavajući suprotno) orijentira se prema načelu korisnosti (utilitas).¹³

Treba, dakle, istaći da se spoznaja, prema Skaliću, ne orijentira ili definira prema pojmu istinitosti i neistinitosti, nego prema pojmu koristi jer su, čini se, sve spoznaje istinite, samo nisu sve istovremeno u prvom planu ili fokusirane.

Princip korisnosti prema kojem se diferenciraju spoznaje korelativan je prema društvenoj zajednici. To izražava Skalić tematizirajući u »Konkluzijama o filozofiji« društvenu ulogu i značenje filozofije. Znanosti i umijeća znanosti su i umijeća u okviru jednog društva i one ne opstojе izvan te društvene zajednice. Znanosti i umijeća trebaju, međutim, imati vodeću i upravljačku funkciju u društvu.¹⁴ Smisao koji filozofija ima za filozofa, dakle pojedinca koji raspolaže filozofskim znanjem, jest u tome da mu omogućuje da stvari okreće sebi na dobro, dakle sebi u korist.¹⁵ Filozofija jedina osigurava istinit, miran i ugodan život.¹⁶

Vratimo li se opet »Konkluzijama o čovjeku«, vidimo da je istinitost određena onim obvezatnim, obvezatno se pak određuje korisnim koje je društveno uvjetovano.¹⁷ S obzirom na to da čovjek može svojom spoznajom sve o Bogu prosuditi¹⁸ i bez obzira na to što je čovjek poseban i vlastit u odnosu na sve

¹⁰ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 5. Quicquid homo potest cogitare perfectissimum, optimum, dignissimum, nobilissimum et altissimum, hoc est Deus. 6. Meliores item cogitationes potest Deo attribuere. 7. Nulla regula in homine est perfectior, quam Deo nihil maius cogitare posse. 8. Homo Deum concipere non potest, ut non esse.

¹¹ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 10. Homo potest cognoscere et videre se esse obligatum ad credendum, et affirmandum: etiamsi non affirmet aut credat. 11. Operationes hominis, ut talis, sunt obligatione rationis, non coactionis.

¹² Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 12. Alias homo contrariorum particeps minime esset.

¹³ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 13. Quapropter iure tenetur, uti datis sibi ad utilitatem.

¹⁴ Usp. Pavao Skalić, op. cit., »Conclusiones de philosophia«: 1. Omnis doctrina ingenuarum et humanarum artium uno quodam vinculo societatis continetur. 2. Nemo philosophiae expertus, est idoneus regno.

¹⁵ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 4. Ingenii philosophici est, ex inimicorum odio decerpere aliquid, quod vertat in suum bonum.

¹⁶ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 12. Sola philosophia praestat vitam veram, tranquilam ac suavem.

¹⁷ Usp. Pavao Skalić, op. cit., »Conclusiones de mundo minore in genere« 20. Sufficit homini ad certam cognitionem affirmare quod debet. 18. Homo tenetur credere, quo sibi est magis utile.

¹⁸ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 4. Homo sua cogitatione de Deo omnia probare potest.

ostalo¹⁹, on je na neki način cjelokupno stvorenje i nema ničega u velikom svijetu čega nema u čovjeku.²⁰ Čovjek je svijet u malom, mali svijet ili mikrokozam. Ništa se čovjeku (osim samouzrokovosti – *causa sui*) ne uskraćuje i sve što čovjek spoznaje ili može spoznati ujedno i jest. Čovjek sve spoznatljivo spoznaje ili može spoznati.²¹

Filozofski i religiozni Skalićev sinkretizam temelji se na pretpostavci totalne spoznatljivosti koja je, međutim, društveno i povijesno regulirana korisnošću. Iz toga proizlazi da sve spoznatljivo nije istovremeno i aktualno spoznato ili prezentno jer se to regulira korisnošću. Korisnost aktualizira pojedine sadržaje i time ujedno čini da neki drugi (iako spoznatljivi) ostaju inaktivni, neprezentni ili skriveni.

Prema onome što Skalić faktički i provodi tim se shvaćanjem znanost svodi na različita mišljenja, pojedinačne uvide ili spoznaje. Većina Skalićevih spisa svjedoči upravo o takvom doksografskom shvaćanju znanosti i predstavlja sinkretističko nizanje teza o pojedinim područjima znanja. Ono što se tu izgubilo od antičkog i srednjovjekovnog pojma znanosti traženje je da se položi račun ili da se obrazloži, dokaže teza. To važi podjednako za *Conclusiones* koje su i pisane u obliku nizanja teza kao i za *Encomium scientiarum* koji je pisan u obliku vezanog teksta, kao i za druge Skalićeve spise. Znanost se svela na (uvijek potencijalno istinita) mišljenja koja (samo prividno) kontradikiraju. Mudrac se zbog toga suzdržava od mnijenja i nijednu stvar ne drži istinitom (bilo da je gleda okom mesa /osjetilnošću/, bilo okom razuma /razumskom spoznajom/, bilo okom kontemplacije /spoznajom uma/) – da se ne bi nekom moglo činiti da se vara.²²

Ipak je znanost Skaliću tradirana disciplinarno, tj. u obliku filozofskog izvođenja, raspravljanja, razmatranja o pojedinim područjima. Tu tradicionalnu podjelu znanosti koja predstavlja uglavnom peripatetičko naslijede Skalić je preuzeo (i nadopunio tezama o skupinama bića koje zove svjetovima). »*Conclusiones de metaphysica*«, »*Conclusiones de physica*« i »*Conclusiones de philosophia doctrinali*« obuhvaćaju područja teorijske filozofije: metafiziku, fiziku i matematiku.

Metafiziku definira Skalić u skladu s peripatetičko-skolastičkom tradicijom kao onu znanost koja istražuje Boga i duhove odvojene od tijela (odvojene

¹⁹ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 30. Homo habet aliquid, quod est proprie et totaliter suum.

²⁰ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 39. Nil est in maiori mundo, quod realiter in ipso homine non reperitur. 40. Homo igitur vere omnis creatura est.

²¹ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 44. Homo omnia cognoscibilia cognoscere potest.

²² Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 90. Triplex est oculus hominis: carnis, quo videt mundum: rationis, quo videt animum, contemplationis, quo videt Deum. 99. Sapiens non opinatur, et proinde nulli rei assentitur. 100. Atque eius vis est prima, cavere ne capiatur, ne fallatur videre.

supstancije) i principe nauka (doctrina) koji se nazivaju aksiomi.²³ Predmet metafizike je i tijelo u apstraktnom smislu, tj. ukoliko je tijelo (a ne neko pojedinačno tijelo).²⁴ Skalić komentira pojmove: jedno, biće i univerzalije. On tvrdi da je jedini put dokazivanja da ono naprosto apstraktno jest (postoji) put vječnosti kretanja.²⁵ Na taj način Skalić tvrdi da je jedini dokaz Božje opstojnosti aristotelovska metafizika, ali to nije dokaz opstojnosti prvog nepokretnog (nepokrenutog) pokretača, nego dokaz opstojnosti onoga što je (tko je) naprosto odvojeno (simpliciter abstractum) od bića.

Nadalje određuje Skalić pojmove: metafizičko jedno, broj, supstancija, bit, prvo, vrste, prva intencija, druga intencija itd. u peripatetičko-skolastičkoj terminologiji.

Na kraju određuje Skalić istinsku metafiziku: Predmet metafizike izložene na metafizički način prvenstveno je istinska forma (prvi predmet metafizike), a izvedeno (drugi predmet metafizike) to je svaki predmet s obzirom, ili u skladu, s njegovim formalnim bitkom ili ukoliko je uzet u razmatranje s obzirom na njegov formalni bitak. U svojem prosljedu ili dohvaćanju svojeg prvog i drugog predmeta *metafizika ne treba dokazni postupak*.²⁶

Taj uvid, tj. da tradirane (aristotelovske) znanosti nisu demonstrativno, dokazno, strogo silogistički izvedene čini se da predstavlja općenitiji renesansni stav. Nalazimo ga formulirana i u Petrićevim *Discussiones peripateticae*. Tako radikalno provedenu konsekvenciju: svođenje cjelokupne znanosti na niz teza koje – u horizontu Božje svemoći i totalne inteligibilnosti – regulirane korisnošću, mogu povijesno varirati, nalazimo, čini se, samo u Skalića.

Ipak je Skalić, nasuprot gore navedenoj tridesetj konkluziji, pokušao održati metafiziku kao jedini *dokaz* za opstojnost onog naprosto apstraktnog ili odvojenog *via aeternitatis motus*.²⁷ Suprotnost leži, međutim, više u neadekvatnom prijevodu nego u samim Skalićevim riječima. U sedmoj konkluziji kaže Skalić da je put vječnosti kretanja jedini dokaz – *ad probandum* onoga što je naprosto apstraktno ili odvojeno. U tridesetj pak kaže da metafizici ne treba

²³ Usp. Pavao Skalić, op. cit., »Conclusiones de metaphysica«: 1. Metaphysica Deum, mentesque corpore seiunctas, ac multiplicia doctrinarum omnium principia, quae vocantur Axiomata, naturae vestigiis indagat.

²⁴ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 2. Corporis (in eo quod corpus) consideratio ad Metaphysicum spectat.

²⁵ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 7. Nulla est via ad probandum simpliciter abstractum esse, praeter viam aeternitatis motus.

²⁶ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 30. Vera metaphysica tradita metaphysicaliter, est de quolibet quod est vera forma, ut de primo subiecto, et de quolibet quod est secundum suum esse formale, tanquam de obiecto secundario, in modo procedendi demonstrationem negliens.

²⁷ Usp. bilj. 25.

ili da ona zanemaruje dokaz – *demonstrationem negligens*. Prevodim riječju *dokaz* dva termina: *probari* i *demonstrare*, odn. *demonstratio* i u prijevodu je tu nepreciznost teško izbjeći. Pojmovi *probari* i *demonstrare*, odn. *demonstratio* nisu, međutim istoznačni: *demonstratio* je logički stručni termin i znači dokazni, silogistički postupak u kojem se iz nekih premisa zaključuje na konkluziju, dok *probari* prije svega znači nešto iskušeno ili – da se pokazalo, iskazalo, da se tvrdi i potvrđuje kao istinito. U vidokrugu tog tumačenja termina *probari* interpretativno bismo »preveli« sedmu konkluziju: Da bi se ono naprosto apstraktno iskusilo (ili pokazalo) kao istinito, nema drugog puta do puta vječnosti kretanja. Ideja vječnosti kretanja jedini je put na kojem je moguće iskustvo ili evidentnost onoga što je naprosto apstraktno, odvojeno. Ono naprosto apstraktno nije zaključak, konkluzija koja proizlazi iz premisa, nego je ideja (ili iskustvo) vječnosti kretanja pretpostavka da se pojavi ili pokaže ono naprosto odvojeno. Tim tumačenjem dokida se suprotnost između sedme i tridesete konkluzije. Metafizika može, ukoliko je njezina tema kretanje, i *bez dokaznog silogističkog postupka* biti *dokaz* ili iskazati, potvrditi kao istinito ono naprosto apstraktno.

Iskustvo vječnosti kretanja kao pretpostavka evidentnosti da ono naprosto apstraktno jest nije, međutim, jedina tema metafizike. U skladu s time tvrdi Skalić da znanost metafizike nije *jedna* znanost.²⁸

U vezi sa Skalićevom tezom da metafizika nije jedna znanost treba reći da kritički stav prema aristotelovskoj metafizici predstavlja česti renesansni *topos*. Taj kritički stav u renesansi započinje vjerojatno s Pleonom i to je utjecalo na mnoge renesansne mislitelje.

Uvid u to da metafizika *nije jedna* znanost ne motivira, međutim, Skalića da ustvrdi kako metafizika *nije uopće* znanost i da je izbaci iz svojeg zaokruženog kruga znanosti i znanstvenih predmeta. Metafizika nije znanost u smislu *jedne* znanosti o *jednom* strogo definiranom predmetu, nego skup teza ili konkluzija o Bogu, odvojenim supstancijama (duhovima – *mentes*) i aksiomima. No, metafizika je i znanost o tijelu, ukoliko se pod tijelom ne podrazumijeva nešto pojedinačno, nego bit tjelesnosti (*corpus in eo quod corpus*). Skalić ne teži sistemu koji je znanstveno, silogistički ili čak deduktivno izveden iz jednog principa, nego nizu teza koje u zatvorenom krugu (enciklopedijski) poučavaju o svim svjetovima (ili regijama bića) i svim povijesno prisutnim učenjima.

U »Konkluzijama o fizici« Skalić znatnije odstupa od aristotelovske fizike.

Fizika po Skaliću obuhvaća predmete koji su u stvarima (*insunt rebus*) – principe i ono što je s principima povezano i predmete za koje se samo čini da su u stvarima, ali nisu (*videntur inesse, nec insunt*) – prazno i beskonač-

²⁸ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 18. Scientia metaphysicae non est una scientia.

no.²⁹ Principa ima malo i oni nemaju podrijetla, ne proizlaze ni iz čega, ali od njih potječe sve.³⁰ Skalić komentira pojmove: sudbinska nužnost (*fatum*), materija, kretanje i duša (*animus*). Prirodu (*natura*) tumači Skalić u smislu težnje (*natura cupit*) da se bića neprestano mijenjaju i da nastaju uvijek nova i slična bića.³¹ Tu je priroda shvaćena kao teleološki sklop gibanja koji je pokretan unutrašnjom željom za mijenjanjem i preporadanjem. Sjeme u osnovi predstavlja biće onog budućeg koje će iz njega nastati.³² Skalić navodi Orfeja koji za prirodu kaže da je πολυμήχανος μήτηρ (*multum machinatrix mater*) – mnogo-smišljajuća i mnogotvoreća majka.³³

Ono beskonačno (*infinitum*) odredio je Skalić kao ono za što se čini da je u stvarima, ali uistinu nije. To *beskonačno* koje nije u stvarima (iako se čini da jest) određuje Skalić kao jedan od tri istinska principa stvari. (Uz beskonačno to su još *jedno* i *broj*.)³⁴ To beskonačno utvrđuje Skalić kao *samo moći* (*ipsum posse*) ili kao samu moć-mogućnost.³⁵ Moći kao *ono samo moći* ili *ništa drugo do moći* ujedinjuje *posse fieri* ili moći da bude – puku mogućnost i *posse facere* moći stvoriti ili stvaralačku moć. Moći u jedinstvu moći biti i moći stvarati beskonačno je. Beskonačnoj stvaralačkoj moći korelativna je beskonačnost onoga što je u mogućnosti da bude ili mogućeg. To beskonačno u jedinstvu moći i mogućeg jedan je od triju principa svih stvari. No, ono nije u stvarima iako se čini da je u njima. Beskonačno nije u stvarima jer u tom slučaju stvari ne bi mogle biti zamijećene niti spoznate. Za beskonačno se ipak čini da jest u stvarima jer stvari bivaju uvijek druge i nove. Ali kao zamijećene stvari su nešto jedno, i to mnogobrojno. Beskonačna mogućnost stvari koje mogu biti stvorene u svakom je trenutku regulirana pojmom jednog i pojmom broja.

Sličnu je misao izložio Skalić i u svojem *Epistemonu*. Skalić u *Epistemonu* navodi Pitagorine principe i ti su, kaže, *beskonačno Jedno i broj*.³⁶ Čini se da

²⁹ Usp. Pavao Skalić, op. cit. »Conclusiones de physica«. 1. Naturalis scientia aut circa ea versatur quae communiter insunt rebus: aut circa ea quae videntur inesse, nec insunt. 2. Inesse videntur, nec insunt, inane et infinitum. 3. Insunt vel principia, vel quae principiis adnexa, vel quae de principiis exorta. 4. Principia sunt causae et concausae. 5. Principiis adnexa, motus, locus, tempus, et continuum. 6. De principiis orta, simplicia et composita sunt.

³⁰ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 7. Principiis nulla est origo, quoniam ex principio oriuntur omnia. 8. Omnium rerum principia parva sunt, sed suis progressionibus usa augentur.

³¹ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 16. Nihil ita cupit universi natura, ut entia transmutare, et facere nova similia.

³² Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 17. Semen modo quodam omne, ipsum est ens ex se futuri.

³³ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. Recte ab Orpheo natura πολυμήχανος μήτηρ, id est multum machinatrix mater nuncupatur.

³⁴ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 20. Tria sunt vera rerum principia: infinitum, unum et numerus.

³⁵ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 21. Infinitum est ipsum posse.

³⁶ Usp. Pavao Skalić, op. cit. *Encyclopaediae (...) Epistemon*, str. 13.

Skalić u osnovi izlaže istu misao, tj. da je beskonačnost mogućeg u svakom pojedinom trenutku organizirana brojem i da je to uopće uvjet njezine pojavnosti ili spoznatljivosti. *Beskonačno Jedno (Infinitum Unum)* isto je što i *infinitum* ili *ipsum posse* s teološkim akcentom. Broj o kojem je u *Epistemonu* riječ, tj. ono mnogo nije moguće bez pojma jednog, tj. pojedinačnog o kojem je riječ u *Konkluzijama*. U *Epistemonu*, međutim, tvrdi Skalić da su svi filozofi od ranga, izražavajući to na različite načine, tvrdili to isto.

Princip svega je, dakle, beskonačno (Jedno, Jedno-Sve), ali to beskonačno može se pojavljivati samo u vidu određenog (konačnog) broja. Ta teza čini se da je temelj i pretpostavka Skalićeva razumijevanja znanosti. Beskonačno mogućem biću koordinirane su beskonačno moguće teze koje nisu sistemski ulančane (jer je beskonačno nemoguće sustavno izložiti), No, one su u svakom trenutku regulirane brojem, tj. skupovima društveno korisnih teza koje su varijabilne. U Skalićevu određenju znanosti kao znanosti koja je vezana ili određena društvenom sponom i korisnošću za čovjeka čini se da njegova konfesionalna kolebljivost nije igrala značajnu ulogu. Mogućnost različitih metafizičkih, odn. religioznih iskaza jasno ukazuje na svoju motivaciju u relaciji prema društvu u kojem su formulirane.

Treća teorijska znanost u aristotelovskoj klasifikaciji – matematika – tematizirana je u skupu teza pod naslovom: »Conclusiones de philosophia doctrinali«. Kao uzroke broja navodi Skalić jedno (*unum*), drugotnost (*alteritas*) i ono što jest (*id quod est*) ili biće.³⁷ U tom smislu ne određuje Skalić broj kao apstraktni broj ili ideju-broj, nego kao broj bića. Ipak Skalić dopušta mogućnost da aritmetika razmatra ili broj uzet sam o sebi (*seorsum*), odvojeno-apstraktno ili u odnosu prema drugome, tj. biću.³⁸

No, matematičke discipline nisu u istinskom smislu znanosti³⁹, matematika ništa ne koristi teologu i ona nije teorijska znanost.⁴⁰

U »Konkluzijama o metafizici« Skalić je odredio *metafizičko jedno* kao temelj *aritmetičkog jednog*.⁴¹ U tom smislu u »Konkluzijama o doktrinalnoj filo-

³⁷ Usp. Pavao Skalić, op. cit. »Conclusiones de philosophia doctrinali«: 1. Unum, alteritas, et id quod est, sunt causa numerorum: unum unitorum, alteritas generativorum: id quod est substantialium.

³⁸ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 2. Arithmetica numerum tractat, aut seorsum quenque spectans, aut ad alium referens.

³⁹ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 21. Mathematicae non sunt verae scientiae.

⁴⁰ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 22. Si foelicitas sit in speculativa perfectione, mathematicae non faciunt ad foelicitatem. 24. Nihil magis nicivum theologo, quam frequens et assidua in mathematicis Euclidis exercitatio.

⁴¹ Usp. Pavao Skalić, op. cit. »Conclusiones de Metaphysica«. 9. Unum metaphysicum est fundamentum unius arithmetici.

zofiji« Skalić formalnu (ili metafizičku?) aritmetiku utvrđuje kao najbolji put za predviđanja (tj. proricanja) u prirodnim stvarima. Kao primjer upućuje Skalić na proroštva Joahima de Fiore.⁴² Nasuprot upotrebljivosti formalne aritmetike u svrhu proricanja Skalić napada primjenu matematike u istraživanju prirode osporavajući vrijednost takvih nastojanja modernih filozofa.⁴³

Pri toj tezi moramo malo zastati i razmisliti. Skalić, naime, objavljuje svoje *Conclusiones* prvi put 1553. godine. U to doba Galileo Galilei, koji danas važi kao prvi koji je zaista primijenio matematički model u istraživanju prirode, nije bio ni rođen. Pitanje je, dakle, na koga i na što Skalić misli polemizirajući protiv *modernih* koji matematički raspravljaju o prirodnim stvarima i time destruiraju temelje prirodne filozofije. Odgovor na to pitanje na neki je način i odgovor na pitanje tko su mogući renesansni preteče Galilea i novovjekovne znanosti. U samom tekstu *Konkluzija* ne otkrivamo odgovor na to pitanje.

Uz tekst *Encyclopaediae, seu orbis disciplinarum (...) Epistemon* iz 1559. g. u kojem su drugi put objavljene i *Conclusiones* nalazi se i popis imena: »Aurorum nomina, quorum testimonia in hoc volumine citantur«. U tom popisu nalazimo ime Arhimeda – za kojeg ne može važiti pridjev *modernus* i Joannesa de Regio monte (Regiomontana 1436–1476) za kojeg taj epitet može važiti. (Skalić u popisu imena navodi i Cusanusa koji bi također mogao doći u obzir da bude spomenut u vezi s matematikom. Na ovom mjestu ipak tu mogućnost ostavljam otvorenom jer mi je Regiomontan u tom kontekstu plauzibilniji.) U Skalićevu Indeksu imena nisu navedene stranice na kojima se pojedini autori spominju i ja u tekstu nisam naišla na mjesto gdje se citira Regiomontanus. Ipak, najvjerojatnije je Regiomontanus autor na kojeg Skalić misli kad kritizira primjenu matematike na prirodnu filozofiju. On može važiti kao *modernus*, a tvrdio je da je matematika autentična prva filozofija i iznad suda različitih filozofija. Bez nje nije moguće razumjeti ni metafiziku ni fiziku. Regiomontanus je isticao sigurnost matematike navodeći Euklida i Arhimeda.⁴⁴ Mislio Skalić u svojoj kritici primjene matematike na prirodnu filozofiju, na koga je već mislio – on u striktnom smislu nije imao koga napasti. Jer u tom času novovjekovne prirodne znanosti koja zaista primjenjuje matematički model u istraživanju prirode – nije ni bilo. U tom smislu Skalićeva je kritika primjene matematike na prirodu – kritika nepostojećeg i samo mogućeg. Kritika ideje još nepostojeće prirodne znanosti nije, međutim, u renesansi samo Skalićeva specijalnost. Nalazimo je

⁴² Usp. Pavao Skalić, op. cit. »Conclusiones de philosophia doctrinali« 25. Per arithmeticam non materialem, sed formalem habetur optima via ad prophetiam naturalem. 26. Ioachimi in prophetiis suis, alia via non processit, quam per numeros formales.

⁴³ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc. cit. 23. Moderni qui de naturalibus mathematicae disputant, naturalis philosophiae fundamenta destruunt.

⁴⁴ Usp. Jens Hoyrup, Platonizam ili arhimedizam, *Godišnjak za povijest filozofije*, Zagreb, 1990, str. 123–124.

formuliranu i u *Discussiones peripateticae* Frane Petrića.⁴⁵ Pritom je karakteristično (a i neočekivano i provocirajuće) da se i Petrić i Skalić općenito razumijevaju (i to s pravom) kao renesansni novoplatoničari. Platonizam i novoplatonizam (kao uostalom i aristotelizam koji matematiku određuje kao teorijsku znanost) prožeti su zanosom prema matematici koja važi kao uzor stroge znanstvenosti. Ono što u platonizmu-novoplatonizmu ne dolazi u obzir jest primjena matematike na prirodna bića. Ta primjena ne dolazi u obzir iako su prirodna bića vezana nužnošću. Nužnost u prirodnim bićima nije imanentna i matematički opisiva nužnost, nego je to nužnost njihovih uzroka, dosuđena nužnost ili usud. Dosuđena nužnost nije matematičke, nego nadređene joj – idealno-formalne prirode.

Prirodna bića kreću se ili po dodijeljenoj im unutrašnjoj prirodi (natura), ili nasilno, ili voljno. Jedino bi se za nasilno, kao projektirano ili programirano kretanje moglo pretpostaviti da bi u okviru tog shvaćanja moglo biti matematički prikazano – ali ono je marginalno.

U Skalićevo doba postoji, međutim, tradicionalna disciplina (koja tada pretendira na to da bude znanost) koju razumijevamo kao primjenu matematike na prirodu, odn. kao primjenu matematike u izračunavanju položaja i kretanja nebeskih tijela – astronomija-astrologija. S tim u vezi treba reći da nebo, nebeska tijela i njihova kretanja u antici, srednjem vijeku i u renesansi nisu smatrana prirodom u istom smislu kao i područje pod mjesecom. Nebo i nebeska tijela imala su neki međupoložaj između kontingentnih i promjenjivih bića na zemlji i čisto inteligibilnih bića ili odvojenih formi. Taj međustatus nebeskih tijela u rangiranju bića odgovara međustatusu matematičkih entiteta u rangiranju formi. Matematičke su forme između formi koje su nužno povezane s materijom i formi koje su naprosto odvojene. Mogli bismo reći: nebeska tijela i kretanja bila su već unaprijed shvaćena kao matematička. Tu se nije *primjenjivala* matematika na prirodu ili prirodna bića, nego su se vršila *izračunavanja* na geometrijskim likovima za koje se držalo da su sastavni dijelovi ili bit, život nebeskih tijela – i to zato jer su kao pravilni, *geometrijski* bili opažani, u neposrednom iskustvu zamijećeni. U tom smislu ne određuje Skalić astrologiju kao *primjenu* matematike, nego kao *vrstu*, odn. podvrstu matematike. Usput rečeno: Skalić se kolebao u ocjeni prognostičke ili divinarske funkcije astrologije. Kao Picov pristaša on odbacuje⁴⁶ divinarsku vrijednost astrologije, ali je u istom tekstu na kraju i prihvaća.⁴⁷

⁴⁵ Usp. Mihaela Girardi Karšulin, Petrićeva kritika Aristotelova pojma vremena, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 29–30, Zagreb, 1989, str. 99–126.

⁴⁶ Usp. Pavao Skalić, op. cit. »Conclusiones de mundo caelesti«: 55. Non sunt causae caelestia, quorum dicunt Astrologi.

⁴⁷ Usp. Pavao Skalić, op. cit., loc cit. 146. Tria sunt in praedicendo cognitu necessaria: hora initialis, status caeli, siderumque positio ad eam horam, et certus caeli siderumque effectus. 142. Basilicus situs in corde leonis, licet non sit primae magnitudinis, primae tamen potestatis censetur.

Novoplatonički pojam (teorijske) znanosti kao znanosti o bićima i uzrocima koji su u metafizičkom smislu nadređeni matematičkim entitetima (koje shvaća kao samo u razumu, a ne i u stvari, odvojene forme) ne dohvaća mogućnost deskripcije prirodnih fenomena (kretanja) neovisno o njihovim mogućim uzrocima. Na temelju novovjekovne pretpostavke svako gibanje (bilo ono prirodno /usudno/ ili prisilno ili voljno) postaje matematički prikazivo. Zakoni prirodne znanosti važe bez obzira na to smatra li se da je Bog stvorio svijet iz ničega ili se uzima u obzir neka druga ateistička hipoteza.

Skalić, imajući u vidu znanost kao znanost o uzrocima i formama, ne dohvaća mogućnost primjene matematike u tumačenju prirode i to – usprkos svojoj tezi o društvenoj uvjetovanosti korisne znanosti. Ako se tu ipak može govoriti o nekom uvidu koji je preživio novovjekovnu znanstvenu revoluciju, onda je to uvid u to da (unatoč očevidnoj primjenjivosti matematičkog modela na prirodu i koristi koja iz toga proizlazi) ipak postoje (ljudski) fenomeni koji nisu jednoznačno matematički određivi. Od tih je Skalić vjerojatno imao u vidu fenomen ljudske volje.

S druge strane, ideja Beskonačno Jednog nasuprot kojoj se svaka određena znanost i svaka određena znanstvena teza pokazuje kao pojedinačna, dokidiva i zamjenljiva, razlaže ili destruirira tradiranu ideju znanosti unutar nje same. Tu je, čini se, religiozna ideja Svemogućeg Boga (usprkos povijesnoj integraciji aristotelizma u kršćanstvo) u svojim konsekvencijama, kako teorijskim tako i povijesno-društvenim, dovela antički pojam znanosti do samoupitnosti. Upravo to samorastakanje antičkog pojma znanosti može se sagledati kao uvjet mogućnosti pojave novovjekovnog pojma znanosti.

Može se reći i na ovaj način: Skalićev svijet i njegova znanost o svijetu nije više čvrsti inteligibilni poredak i korelativni sistem znanja. Tu distinkciju možemo formulirati nasuprot Petriću. Na početku »Panaugije« izlaže Petrić strukturu svijeta koja i u izravnom i u obrnutom redosljedju predstavlja prosljed ili postupak znanosti. Prije Prvoga ništa, poslije Prvoga sve. Prvo se određuje kao princip-počelo, kao Jedno, dobro i trojedni Bog. Od njega slijede jednoća, biti, životi itd. sve do topline. Na kraju se tvrdi da je u obrnutom slijedu moguć povratak Bogu, tj. Prvom.⁴⁸ Tu je formulirana ideja totalno inteligibilnog čvrstog svjetskog poretka i paralelna ideja identičnog znanstvenog sistema. Skalićevi pojmovi *metafizičkog jednog* i *principa* nemaju taj sistemotvorni karakter. Jedno po Skaliću ne dodaje ništa pojmu bića – osim što se biće pod tim pojmom sagledava nezavisno od i kao lišeno podjela, kao biće nezavisno od različitosti oblika u kojima se pojavljuje – ili, tradicionalnom terminologijom izraženo, biće kao biće. U tom smislu jedno je temelj mnogog ili aritmetičkog broja.

⁴⁸ Usp. Frane Petrić, *Nova sveopća filozofija*, »Panaugja«, Zagreb, 1979, str. 1a.

Metafizičko jedno ne izražava lišenost podijeljenosti na aktualan način. Ono izražava lišenost podjele na način prikladnosti (*aptitudo*).⁴⁹ To treba interpretirati u tom smislu da, iako je jedno temelj i pretpostavka mnogog (bića), ono mnogo ipak nije moguće *izvesti* iz jednog, ili – jedno (odn. biće kao biće – ako je ta interpretacija točna) ne omogućava ili ne utemeljuje *sistem* znanosti o biću, nego samo krug znanja. Temelj svih stvari nije jedno, nego *Beskonačno Jedno* kao *beskonačno moći*. U odnosu na *beskonačno moći* moguća su znanja i znanosti, ali ne i dovršeni ili konačni sistem znanosti.

Na kraju još samo nekoliko riječi o Skalićevoj originalnosti. U literaturi o Skaliću odmah je uočena značajna Skalićeva ovisnost o drugim autorima. Tako je Gerta Krabbel ustvrdila da je Skalić cijele stranice, čak neke cijele spise prepisao od Augustina Steuca (Eugubinusa), Pica della Mirandola i Agrippe od Nettesheima⁵⁰. Što se tiče Pica della Mirandola mogu argumentirano tvrditi da su njezina zapažanja točna. U svim Skalićevim spisima koje sam istraživala nalaze se citati ili malo preuređeni citati Pica – bez navođenja Picova imena.

Navela bih samo nekoliko primjera iz Skalićevih *Conclusiones*. Iz grupe »Conclusiones de mundo archetypo« 256. konkluziju: *Hinc quoque /intelligens/ colliget, quomodo pater in filio et per filium principium et finem sive quietem, creavit caput, ignem et fundamentum magni hominis, foedere bono – preuzeo je Skalić doslovno iz Picova Heptaplusa*. Ta teza predstavlja Picovu kabalističku interpretaciju prve riječi iz knjige *Postanka* (in principio). Iz grupe »Conclusiones de metaphysica« 7. konkluzija: *Nulla est via ad probandum simpliciter abstractum esse, praeter viam aeternitatis motus – preuzeta je doslovno iz Picovih Conclusiones: secundum Avenroem 41, br. 18*. Također i Skalićeva konkluzija br. 18: *Scientia metaphysicae non est una scientia – preuzeta je iz Picovih Conclusiones: secundum Moysem Aegyptium 3, br. 2*.

Takvih primjera moglo bi se navesti i previše. Učiniti to na ovome mjestu ne bi imalo smisla, ali, ako dođe do objavljivanja Skalićevih spisa – u komentarima bi svakako trebalo identificirati ta mjesta.

Na kraju se postavlja pitanje što uopće može važiti kao Skalićevo vlastito. Na to bih pitanje odgovorila: cjelina. Namjera sinkretističkog mišljenja uopće izmirenje je ili srođivanje različitog. Pritom nužno dolazi do preuzimanja gotovih teza proizašlih iz različitih filozofskih i religioznih pristupa. Ono novo je ideja *kako i zašto* ono različito može suopstojati. *To na koji način i zašto* različito suopstoji može biti ili izrečeno ili tek kao pretpostavka ostati bez poj-

⁴⁹ Usp. Pavao Skalić, op. cit. »Conclusiones de metaphysica«: 8. *Unum metaphysicum dicit privationem divisibilitatis, non tamen actu, sed aptitudine*.

⁵⁰ Usp. Gerta Krabbel, *Paul Skalic. Ein Lebensbild aus dem 16. Jahrhundert*, Münster i. W., 1915, str. 190.

movne formulacije, tako reći lebdeći nad tekstom. Odrediti ili bar približiti to neformulirano *kako suopstoji različito* bila je i moja namjera pri interpretaciji Skalićevih *Conclusiones*. Svakako, svaki tekst gradi na neizrečenim i nereflektiranim pretpostavkama; posebnost je Skalićeva i drugih renesansnih tekstova, međutim, u tome da njihove neformulirane pretpostavke i ne doprijevši do pojma surađuju u nastanku novovjekovlja.

PAVAO SKALIĆ. TEZE O SVJETOVIMA I O ZNANOSTIMA

Sažetak

U članku se tumači Skalićevo djelo *Conclusiones mille quinquaginta tres* u horizontu njegove enciklopedijske i sinkretističke ideje znanosti I u odnosu na mišljenje Pica della Mirandola. U *Konkluzijama* Skalić želi sažeti sveukupnost znanja diferencirajući ga na teze o znanostima. Pritom se Skalić u znanost pokazuje kao već uvijek prisutno (iako beskonačno) znanje koje se povijesno regulira korisnošću. S obzirom na tradirani pojam znanosti čini se da se u Skalića izgubila ideja »polaganja računa« ili izvedenosti, »egzaktnosti« znanja znanosti. Znanost je nešto povijesno varijabilno u tom smislu da se iz sveukupnosti moguće uvijek realizira ono neposredno korisno.

PAVAO SKALIĆ. THESES ON WORLDS AND SCIENCES

Summary

The paper expounds Skalić's work *Conclusiones mille quinquaginta tres* in the context of his encyclopedic and syncretistic concept of science and in relation to the thought of Pico della Mirandola. Skalić's *Conclusions* were written with the intention of summarizing the totality of knowledge classified as theses on worlds or sets of beings on the one hand and as theses on sciences on the other, sciences being defined as the always present (though infinite) knowledge regulated by its usability in history. In view of the traditional concept of science, it seems that Skalić abandoned the idea of rendering of accounts or deducibility, exactness of knowledge. Science is historically variable in the sense that only the usable is realized from the totality of possibilities.